

Kapitel 2

At få religion på landkortet – religion som lokal kulturhistorie

Af Marie Vejrup Nielsen

Religion er en del af den konkrete, lokale kulturhistorie, og museerne spiller en central rolle i at sikre den viden, vi behøver for at kunne fortælle om religion i dansk kulturhistorie i fremtiden. Museer har ofte et unikt indblik i den lokale kulturhistorie og et stærkt netværk i det lokale kulturliv, som er en ressource i arbejdet med at forstå og formidle om religion i et lokalt perspektiv. Samtidigt er der ofte brug for specifik viden om bestemte trossamfund og om overordnede linjer om historiske udviklinger og samtidens tendenser i forhold til religion, som universiteternes religionsforskere kan bidrage med. Samarbejdet mellem museer og universitet kan derfor skabe nye indsigter om religion som en del af den lokale kulturhistorie.

Aarhus fortæller om religion – samarbejde om et nyt format

Add-on-formatet “Aarhus fortæller om religion” er et konkret eksempel på, hvordan museer og universitetsmiljøer kan samarbejde om at formidle om religion i dag. Projektgruppen bag, som bestod af religionsforskere og studerende fra afdeling for religionsvidenskab, Aarhus Universitet, og ansatte i Den Gamle By med ansvar for at formidle om den moderne by, udviklede udstillingen ved at kombinere den viden, der ligger hos Center for SamtidsReligion, Aarhus Universitet, med det udstillingsformat, som Den Gamle By allerede har etableret omkring fortællingen om historien om Aarhus fra vikingetid til i dag.

Den viden, vi skulle bruge for at fortælle om religion i Aarhus i dag, kom fra Center for SamtidsReligions kortlægningsprojekter. Her har der igennem de seneste 20 år været indsamlet viden om samtidsreligion både nationalt, regionalt og lokalt (Qvortrup Fibiger 2004; Ahlin et.al. 2012; Ahlin et.al. 2013). Der bliver hvert 10. år lavet en kortlægning af trossamfund i Aarhus. De første to kortlægninger af religion i Aarhus førte en del samar-

bejder med kulturhistoriske institutioner med sig, såsom en udstilling om religion på det daværende bymuseum og et samarbejde med Byhistorisk Arkiv omkring projektet “Aarhus Wiki”, hvor alle har adgang til oplysninger om de kortlagte trossamfund og deres historie og liv i Aarhus.

Derudover har projektet ført til udviklingen af en række byvandring igennem det religiøse landskab i byen med fokus på både den meget synlige og den mere usynlige religion i byrummet. Der blev også udviklet nye projekter, hvor ideen var at arbejde med de lokale perspektiver uden for de store byer. Dette skete f.eks. igennem projektet “Tro I Thy” sammen med Thisted Museum. Her var opgaven at fortælle den lokale historier om, hvordan et område, der tidligere har været præget af bestemte religiøse vækkelser, særligt missionske bevægelser, i dag også danner ramme omkring buddhistiske miljøer og endda har et buddhistisk tempel. Dette er sket på baggrund af den måde, globaliseringen ændrer lokale samfund, også uden for de store byer – i dette tilfælde bl.a. ved at buddhistiske thailandske kvinder, som er kommet til Thy igennem ægteskab med lokale mænd, har været med til at ændre det lokale religionslandskab. Det var disse erfaringer, der gjorde, at vi fik nye ideer om, hvordan man kan arbejde med religion som lokal kulturhistorie.

Foto: Den Gamle By

Formatet tager udgangspunkt i udstillingen “Aarhus fortæller”, der formidler historien om Aarhus fra de allerførste beboelser til i dag. Det første, man ser som besøgende, når man går ind i udstillingen, er faktisk et blik igennem den allerførste bebyggelse i området ud gennem porten i palisaden, der lå omkring byens midte, og ud til den allerførste kirke, der blev etableret i området. Derefter fylder religion også i formidlingen af middelalderen og af 1600-1700-tallet. Men da fortællingen om den moderne by begynder, tager andre perspektiver over. Her handler det om en by i vækst, om jernbanen, om industrien og om, hvordan 2. Verdenskrig udspillede sig. Og til sidst kommer man til den del af udstillingen, der handler om Aarhus, som den er i dag. Undervejs er religionsperspektivet helt forsvundet som en del af fortællingen om byens udvikling. Det ville vi gerne arbejde med. Og derfor blev det netop i det første rum, der viser det moderne Aarhus, at vi formidlede fortællingen om, hvordan en by i vækst også kom til at betyde en vækst i den religiøse mangfoldighed.

I rummet er der i gulvet etableret et kort over byen under plexiglas, så den besøgende kan undersøge kortet og f.eks. identificere, hvor man selv bor, hvis man er lokal, og man kan finde større kendte bygninger og områder. Vores add-on-format bestod af at udvikle dette rum, så det konkret fortæller om, hvordan religion ser ud i Aarhus.

Dette gjorde vi igennem tre forskellige greb. Det første var placeringen af nummererede og farvede klistermærker på selve kortet med en oversigt ved siden af, så man kunne finde farve og nummer og læse mere om det trossamfund, man havde fundet. Man kunne også læse mere om de konkrete grupper enten på en iPad eller ved at bladre i den fysiske udgave af udgivelsen *Religion i Aarhus 2013*. Det andet var “Religionskassen”, som er udviklet af Maria Dalum, kandidatstuderende på religionsvidenskab. (se billede i konklusionskapitel).

“Religionskassen” er udviklet med henblik på at formidle om religion igennem genstande, som den besøgende selv kan tage op og tale med om, eller som kan indgå i undervisning eller i en dialog med en guide i udstillingen. Genstandene er udvalgt til både at repræsentere officiel religion og praksisser i form af f.eks. en bibel, en kippah (jødisk hovedbeklædning) og en rosenkrans og til at repræsentere mere uofficielle praksisser eller genstande, som er mere åbne, f.eks. et tørklæde, og genstande, som også kan handle mere om private traditioner, såsom et fødselsdagsflag. Vi havde også placeret genstande, som igennem projektet selv har fået os til at spørge

om, hvad der egentlig lå bag dem. Her var f.eks. en forsølvet barnesko. Den forsølvede barnesko er en genstand, som nogle genkender med samme, fordi de selv har sådan en i familien. Men der er også mange, som aldrig har set sådan en, og som ikke har nogen relation til genstanden. Så her handlede det også om at lære noget om, hvad de besøgende relaterer til, og hvad de genkender – eller slet ikke genkender.

Det tredje element var en tavle, hvor de besøgende kunne skrive deres egne kommentarer og overvejelser ud fra tre spørgsmål, som var udviklet til at åbne op for interaktion med udstillingens emne. Spørgsmål 1 var “Er der et sted, der er særligt religiøst for dig?”, Spørgsmål 2 “Hvad blev du mest overrasket over ved det religiøse bykort?” og 3 “Hvad tænker du om religion?”.

Før at afprøve, hvad disse tre greb kunne i formidlingen af religion, udviklede vi også to undervisningsforløb, et til folkeskolens udskolingsniveau og et til gymnasieskoleniveauet. Disse to forløb blev gennemført med skoleklasser og gav os nogle klare indtryk af, hvad der fungerer, og hvor der var brug for mere udvikling af vores tilgange.¹ Ud over de to klassers forløb så observerede vi rummet hen over den weekend for at se, hvordan besøgende, der gik igennem hele “Aarhus fortæller”, tog imod religionsperspektivet. Den gruppe, der stod for at guide i rummet og observere, bestod af en museumsinspektør og en projektansat fra museet og tre ansatte fra religionsvidenskab samt en specialestuderende. To af personerne er muslimske kvinder, der bærer tørklæde, hvilket vi også har med i vores overvejelser omkring, hvordan rummet opfattes og bruges af de besøgende, da de besøgende også direkte kan se, at formidlingen i rummet afspejler en kulturel og religiøs diversitet, ikke kun gennem prikkerne på kortet, men også gennem os, der stod i rummet og stod for formidlingen.

Vores mål, og hvad vi lærte

Vi havde i udgangspunktet to formål med at udvikle denne add-on. Det første formål var, at de besøgende skulle få et indblik i den store religiøse mangfoldighed, der er i Aarhus i dag. Det andet formål var, at vi igennem

1. Disse undervisningsforløb og andre redskaber til at arbejde med dette format ligger på hjemmesiden <https://samtidsreligion.au.dk/religion-paa-museum>

projektet skulle få et indtryk af, hvordan besøgende reagerer på, at religion bliver formidlet som en del af den lokale kulturhistorie i en byhistorisk udstilling. Vi vil gerne prøve at få en forståelse af om formidlingen af religion som en del af samtiden opleves som relevant og interessant for de besøgende, eller om emnet religion bliver set som irrelevant eller fremmed for de besøgende, som kommer for at høre om byens historie.

Generelt har vi i projektet arbejdet ud fra en tese om, at religion på danske kulturhistoriske museer primært formidles som noget, der er på afstand af den besøgende – enten på afstand i tid som noget, der hører til i fortiden, eller i rum som noget, der sker langt væk fra en dansk kontekst (Schütze 2019). Men hvad sker der, hvis vi gør religion til en del af en fast udstilling om hele byens historie fra etablering til i dag? Netop samarbejdet mellem et allerede afsluttet forskningsprojekt og et allerede etableret udstillingsrum gjorde det muligt for os at skabe nye former for formidling. Der skulle ikke indhentes ny viden eller etableres større ændringer i rummet, før vi kunne gå til arbejdet med det nye tema. Men ideen om at arbejde med kort over byer og områder, kombineret med genstande og fotos, er en oplagt tilgang for alle kulturhistoriske museer, der arbejder med den lokale historie.

I forhold til det første formål stod det helt klart både efter gennemførelsen af de to undervisningsforløb og fra observationerne af rummet, at udstillingen leverede på dette mål. Den typiske kommentar var “Tænk, at der er så mange”, og “Der er godt nok flere, end man skulle tro” og “Sikke mange forskellige kristne grupper”. Som en af de besøgende udtrykte det “Nogle gange ser man bare slet ikke det, som er lige for øjnene af en”.

I forhold til de to skoleforløb kunne vi hurtigt se, at formatet passede særligt godt til gymnasieskole. Til folkeskoleniveauet burde vi have nedbrudt teksterne i mere overskuelige formater. Men begge klasser arbejdede koncentreret og interesseret med emnet. Og noget andet, de havde til fælles, trods forskelle i alder og baggrund var, at de ikke havde noget kendskab til den store religiøse mangfoldighed i Aarhus, og at kortet og de andre greb fik dem til at stille spørgsmål omkring emnet til os. På kortene, de hængte op som svar på spørgsmålet om, hvad de var blevet mest overraskede over, var det primære udsagn, at de var overraskede over, hvor mange der var, og hvor stor forskel der var, også f.eks. i de bygninger, som trossamfundene holder til i.

Begge medfølgende undervisere fra klasserne gav udtryk for, at det var spændende og relevant for både dem og eleverne. Samtidig lærte vi hurtigt,

at formidlingen kræver, at der er personer med religionsfaglig viden eller forståelse for, hvordan man tager en dialog om religion, til stede i udstillingen. Det fungerede bedst, når der var nogen til at guide igennem de forskellige formater i forhold til eleverne. Vi oplevede ikke en tilbageholdenhed i forhold til emnet eller tilgangene. Der var generelt en respekt og nogle gange også en forsigtighed over for at svare på spørgsmål og indgå i dialog. Vi kan ikke direkte konkludere, om det har noget med emnet at gøre, eller om det mere generelt afspejler en forsigtighed over for at tale i et nyt rum med ukendte undervisere. Men vores indtryk af både klasserne og de besøgende var, at der var respekt for emnet. Der var hos klasserne i øvelsen med spørgsmål nogle udsagn om, at religion kan være farligt, at det har med krig at gøre, at religion er noget, nogen har brug for, fordi de har problemer, eller at det er noget, man har, hvis "man ikke har tænkt for meget over tingene". Formidlerne ved denne opgave havde fokus på, at der ikke var forkerte svar, og dette gav et rum for elevernes refleksion over deres egne ideer om religion.

Derfor er vores umiddelbare overvejelse omkring formatet, at de besøgende ikke oplevede det som irrelevant eller fremmed, at der blev fortalt om religion som en del af byens historie. Det var noget, som interesserede nogle mere end andre; men generelt blev dette rum og emnet ikke set som noget væsensforskelligt fra resten af udstillingen.

Hvis vi ser på observationerne af rummet i de to dage med besøgende, så blev vi bekræftede i vores ide om, at museets kontekst giver plads til at formidle om religion på en måde, der opfattes som en naturlig del af byens historie. Vi fik ikke negative henvendelser om formatet eller emnet fra besøgende, der gik igennem udstillingen. Samtidigt var det absolut ikke alle, der var interesserede i emnet. Mange bevægede sig igennem rummet stille og roligt, kiggede på kortet, f.eks. for at finde deres eget hus, og noterede sig, at der også var noget om religion; men de engagerede sig ikke yderligere i grebene. Andre var meget optagede af kortet og af at identificere, hvilke trossamfund der lå bag de nummererede prikker. Ved indgangen til rummet stod en planche, der fortalte, hvad udstillingen handlede om, og derudover var der ved indgangen til både museet og rummet lagt foldere om "Aarhus fortæller om religion". Vi havde perioder, hvor rummet var bemandedt, og det var kun, når der var bemanning, at "Religionskassen" var tilgængelig. I de bemandede perioder fortalte vi kort til nye besøgende, hvad prikkerne på gulvet handlede om. De besøgende, som havde spørgsmål og

kommentarer, indgik vi i en dialog med. Det var især besøgende, som kom alene, der indgik i længere samtaler med os i rummet.

En generel indsigt var, at de besøgende gik gennem rummet, sådan som de også gik igennem resten af udstillingen, så vidt som vi kunne observere. De grupper, der brugte meget tid på at se på montre og tekster og tale med hinanden om det, der kom lige før rummet, fortsatte med at gøre det også her, mens de grupper og besøgende, som var mere tavse og gik igennem udstillingen uden at bruge meget tid på tingene, også bevægede sig på samme måde gennem rummet. Derudover var der en anden generel indsigt, som heller ikke vil overraske museumsansatte, nemlig at mange besøgende primært bruger tid på ting og emner, de kan relatere direkte til, eller som de ved noget om i forvejen.

De længste samtaler var med personer, der tydeligt havde en vis viden og indsigt i trossamfund i Aarhus i forvejen og også religion generelt. Men der var også samtaler med folk, der åbent sagde, at de blev meget overraskede over, hvad de så. Et tilbagevendende emne var de mange trossamfund i centrum af byen, hvor de besøgende, vi talte med, gav udtryk for, at de havde regnet med, at der ikke rigtigt var noget religion i bymidten.

Det vil sige, at den type besøgende, man er, og den personlige profil, man har, spiller ind. Dette var klart, f.eks. ved en børnefamilie, hvor jeg kunne høre hende fortælle børnene omkring to elementer, inden de kom ind i rummet med religionsperspektivet. Hun fortsatte med at sørge for, at børnene så alle elementer i rummet, og hun forklarede til dem og indgik i samtale med dem om “hvad mon det her er” og “det her er noget med kristendom” og “den her er sådan en hat, jøder har på”.

Andre besøgende gik direkte efter at identificere, hvor AGF’s fodboldbane mon var på kortet, eller gik i gang med at identificere udviklingen på havnen. De besøgende, som bor i Aarhus, havde som fokus at finde deres eget hus, skole eller andre kendte steder på kortet, og dette viser, at det ofte er den besøgendes egen historie og horisont, som kommer i spil i forhold til den større historie. Det vil også spille ind på, hvor meget og hvordan man engagerer sig med religionsperspektivet.

De besøgende, der var interesserede i genstande og fotos, var dem, der brugte mest tid i rummet. Det var også blandt dem, der var størst interesse for at gå i dialog med os. Her fik jeg f.eks. gode informationer om den forsolvede barnesko fra to ældre par. Det ene par havde både deres egne barnesko i sølv og havde lavet til deres nu voksne børn, og de kunne fortælle

om, hvad denne tradition handlede om for dem og deres familie. Det andet par havde aldrig set eller hørt om den tradition, og de snakkede både sammen og med os om, hvad det handlede om. En ældre dame, som var igennem udstillingen med en veninde, kiggede på kassen og sagde så til mig: "Ja, jeg er jo ateist, så den slags er slet ikke noget for mig. Du ved I skolen, der var det bare noget med katekismen og salmebogen". Jeg viste hende så salmebogen i kassen, og vi fik en snak frem og tilbage, som også kom til at handle om ting, hun havde arvet fra sin mor (tekstiler). Det greb, som slet ikke virkede uden for undervisningsforløbet, var opslagstavlen. Der var ingen interesse for at skrive noget om hverken religiøse steder, spørgsmål eller kommentarer. Og det samme gjaldt den postkasse, vi havde sat op, hvor man forlader rummet, og hvor man blev inviteret til at skrive spørgsmål og kommentarer. Det var der kun tre besøgende, der gjorde hele weekenden; ellers stod opslagstavlen gabende tom. Muligheden for at skrive egen refleksioner kan muligvis fungere i andre former for rum og måder at gå til emnet på, men i denne type udstilling fungerede det ikke uden for den styrede undervisningssituation.

De tre bidrag til postkassen var dels en opfordring til at gøre religionsperspektivet til en permanent del af udstillingen, dels et spørgsmål om, hvorvidt vi mener, at det er mest farligt at have kun en religion eller mange religioner i et land, og dels denne kommentar: "Altså, jeg tror ikke på noget; men det er fint nok." Perspektivet med farlig religion kom også frem et enkelt andet sted i det, eleverne skulle skrive om, hvad religion er for dem. Her var der en enkelt kommentar om, at religion er farlig. Ellers var holdningen generelt den, som også blev udtrykt på sedlen i postkassen, altså at religion er fin nok for dem, som har brug for det. Der var nok en forsigtighed at spore i forhold til at begynde at tale om religion og eventuelt især med os, der stod i rummet. Og vi har også efterfølgende talt om, om det gør en forskel, at nogle af os i gruppen, der stod i rummet som formidlere, bar tørklæde. Vi kan ikke konkludere direkte på dette; men det var vores indtryk, at både eleverne og de besøgende registrerede, at der stod en person med tørklæde. Dette blev dog ikke italesat direkte af de besøgende, så det lægger mere op til en overvejelse omkring den rolle, vi spiller i rummet.

Vi overvejede også, om tilbageholdenheden over for opslagstavle og postkasse netop kunne skyldes, at vi stod der, og at man følte sig overvåget, hvis man skulle stå og skrive. Vi lagde derfor to ubemandede perioder ind. Men det gjorde kun en lille forskel, for i den ubemandede periode blev der

kun sat 3-4 sedler op. Umiddelbart virkede det irrelevant for besøgende at interagere på denne måde med udstillingens emne. Vi har i gruppen erfaringer med andre formater, hvor der var en større interesse for netop at skrive ned på papir og hænge op i en udstilling, men altså ikke her. Om det skyldes, at dette ikke indgår andre steder i hele udstillingen “Aarhus fortæller”, eller om det er, fordi det virker irrelevant eller endda måske grænseoverskridende at skulle stå og skrive om disse emner, ved vi ikke. Men dette skal i hvert fald gentænkes, hvis vi skal afprøve det igen.

Det var derfor kortet med prikkerne og kassen med genstande og fotos, som umiddelbart virkede bedst. Og vi fik vores første formål opfyldt til fulde – der var et klart indtryk af, at det var nyt at få et billede af den religiøse mangfoldighed i Aarhus. Ang. det andet formål er det sværere at komme med en helt klar konklusion. På den ene side gav museets kontekst det, vi havde arbejdet ud fra: at religionsperspektivet blev opfattet som naturligt, når et museum signalerer “dette er en del af kulturhistorien”. Det blev et emne blandt mange andre, bl.a. madkultur, arbejdskultur, sprog og udvikling i bygninger. Vi havde mange spændende samtaler med de besøgende og to gode forløb med skoleklasserne. Gennemgående blev religionsperspektivet modtaget positivt eller neutralt. Og der var ikke nogen direkte negative reaktioner.

Bør man forvente det, er måske det naturlige modspørgsmål? I vores projekt havde vi som udgangspunkt, at religion kan opleves som kontroversielt og/eller for privat i en dansk sammenhæng. Både religionsforskere og museumsansatte har erfaringer med, at religion kan skabe debat, f.eks. omkring formidling omkring muslimer i Danmark eller indvandring i det hele taget. Samtidigt havde vi også en forventning om, at museer netop kan være en anderledes kontekst for at formidle om religion end den offentlige debat, den politiske kontekst og medierne i det hele taget. Og på baggrund af dette lille eksperiment kan vi primært konkludere, at formatet ikke mødte modstand, og at målet med at formidle, at der er en stor religiøs mangfoldighed, blev nået. Vores format bar også præg af, at det skulle have været det første eksperiment, der skulle åbne nye spørgsmål for os. Vi stod klar i marts 2020 med hele udstillingen. Men det blev først muligt at gennemføre i januar 2022. Så i stedet for at være en første erfaring blev udstillingen et af de sidste konkrete samarbejder, vi nåede at gennemføre. Vi kunne umiddelbart se, at grebene gav rigtig god mening til undervisning og formidling, og at der stort potentiale i at arbejde med bykort som udgangspunkt for at forstå diversitet

i dag. Vi har også fået mange nye ideer til, hvordan dette kan tages med ud i andre sammenhænge, f.eks. ud på skolerne eller ud i byrummet sådan som andre kapitler i denne udgivelse har gjort det. For vi ønsker at kunne arbejde videre med vores erfaringer og dele dem med andre museer, som også har mulighed for at formidle om religion som lokal kulturhistorie. Hvilke overvejelser man kan gøre sig om dette, handler resten af kapitlet om.

Religion lokalt – ny viden og formidling

I Aarhus havde vi mulighed for at kombinere al indsamlet forskning med et allerede etableret udstillingsrum; men dette er naturligvis ikke tilfældet i alle andre museums kontekster. Hvis man derfor vil arbejde med religion som lokal kulturhistorie ud fra et kortlægningsperspektiv, er der forskellige steder at begynde, alt efter hvad man som museum er mest interesseret i.

Man kan ud fra de forskellige databaser finde ud af, om der er trossamfund i lokalområdet. Dette kan ske igennem opslag i kirkeministeriets database over godkendte trossamfund: km.dk. Der findes også oplysninger om nogle af disse trossamfund i den nyeste version af TRAP Danmark.

Men en anden vej er at indgå et samarbejde med uddannelsesinstitutioner i lokalområdet. Både grundskolen og gymnasieskolerne bruger i høj grad i dag besøg hos trossamfund og feltarbejde i deres religionsundervisning. Her er museerne en oplagt samarbejdspartner, som kan være med til at sikre en faglig ramme for den viden om lokal religion, som formidles. Elevernes egen kontekst kan også inddrages, f.eks. i projekter, hvor de interviewer deres egne forældre og bedsteforældre omkring religion og traditioner som en del af en etablering af viden om emnet.

Eleverne kan også inddrages som såkaldte “religionsdetektiver” og være med til selv at identificere trossamfund i lokaleområdet og blive inddraget i spørgsmål om, hvad der er religion, og hvordan man skal forstå religion før og nu. Museet kan lægge rum til udviklingen af kort-projekter, hvor det synliggøres, hvilke trossamfund der lokalt er eller har været. Eller man kan lave mindre udstillinger, som fokuserer mere på de personlige fortællinger fra bestemte lokale personer og på, hvordan de repræsenterer forskellige bud på religion som del af det lokale liv.

Man kan også inddrage lokalbefolkning og gæster på andre måder, som det kan ses af kapitel 1. Det er centralt at få dokumenteret religion som en

del af den lokale kulturhistorie. Vi har eksperimenteret med nogle tilgange og overvejelser i projektet; men der er mange flere mulige veje at gå.

Netop forståelsen og formidlingen af, hvordan forskellige former for migration og bevægelse er med til at ændre samfund og kultur i Danmark i dag, er noget, som museerne kan være med til at fortælle om. I et andet kapitel i denne bog kan man læse om, hvordan Immigrantmuseet gennem tæt samarbejde med Sikh-grupper i Danmark har udarbejdet udstillingen “Mød Sikherne”. Og på hjemmesiden religionpaauseum.dk kan man se et interview med Anneken Appel Laursen fra Den Gamle By omkring samarbejdet med somaliske kvinder i Aarhus, der førte til etableringen af en lejlighed, der kan fortælle om, hvordan livet som somalisk kvinde i Danmark ser ud i samtiden. Samtidig er det en vigtig pointe for os, at arbejdet med religion ikke udelukkende handler om minoriteter. Forståelsen af religionens rolle i kulturhistorien handler i høj grad om at oplyse omkring den plads, som den dominerende religiøse institution har haft. Det er samspillet mellem de traditioner og kulturelle former, som ofte bliver taget for givet som en del af dansk kultur, og så de nye overraskende perspektiver både på fortid og nutid, som kommer af at se sin egen lokale kulturhistorie med nye øjne.

Vi vil gerne vide mere sammen

I “Aarhus fortæller om religion” er det et øjebliksbillede af religion i byen, man kan se. Teksterne fortæller den længere historie i lokalområdet. Samtidig rejser udstillingen spørgsmål om, hvilke tendenser man ser i udviklingen i religion i Danmark generelt i nyere tid.

For at forstå den lokale udvikling skal man også have et kendskab til nogle af de grundlæggende linjer i den danske religionshistorie. Ofte vil der på museerne være kendskab til religion i tidligere perioder, særligt hvis man arbejder med elementer fra middelalderen eller reformationstiden. Men når der arbejdes med perioden efter grundloven, og især med det 20. og 21. århundrede, så er der ikke altid kollegaer på museet med kendskab til den religionshistoriske udvikling eller tendenser i dag. Derfor er det vigtigt med muligheden for at kunne opsøge denne viden på en måde, der er relevant for museets konkrete behov. Her har vi i projektet arbejdet med mindre kursus-formater, som førte til udviklingen af online-ressourcer, som kan tilgås af museer og andre som inspiration til det lokale arbejde.

Kendskabet både til udviklingen inden for majoritetens religionsmønster inden for folkekirken og til udviklingen inden for de mange små trossamfund er centralt (Kühle og Vejrup Nielsen 2012). Og samtidig er det vigtigt at kende til de tværgående tendenser såsom den øgede individualisering, og hvordan det at kombinere religiøse elementer ind i ens eget, levede liv spiller en stor rolle i dag. Derudover er det også vigtigt at holde fokus på udviklingen af ikke-religion i form af alternativer til religion eller i form af mere flydende livsstilsformer, som trækker på religiøse traditioner, men ikke forpligter sig på bestemt tro, praksis eller medlemskab. I kortlægningsprojekterne tager vi udgangspunkt i de etablerede religiøse fællesskaber; men ud fra dem tager vi også de bredere tendenser op. Formålet er at fortælle om religion som en central del af danskernes kulturhistorie og samtidshistorie.

Når man arbejder med religion som en del af kulturhistorien, er folkekirken en central del af denne fortælling, både fordi dette trossamfund kan bidrage med det lange historiske perspektiv, og fordi det fortsat danner rammen omkring flertallet af danskernes religiøse traditioner. Når man kortlægger religion lokalt, så er det meget let at få oplysninger om folkekirken, både historisk og nu. Dette kan hentes fra folkekirkens hjemmesider, fra kirkeministeriet og fra Danmarks Statistik, som fører medlemsstatistik også på lokalt niveau for folkekirken, hvilket ikke sker for andre trossamfund. Bygningerne er lette at identificere, og deres kulturhistorie er ofte beskrevet i detaljer både lokalt og i kulturhistoriske udgivelser, fx igennem TRAP Danmark. Der er klarhed over, hvilke særlige genstande der befinder sig eller har befundet sig i kirkerummet, og der kan forholdsvis let skaffes faglig viden om f.eks. altertavler, præster igennem historien eller døbefontens ophav. Der kan også indsamles viden om det levede kirkeliv i sognet gennem kontakt til kirken. Det typiske mønster for flertallet af medlemmerne af folkekirken i deres relation til kirken er det, man beskriver som kulturkristent (Nielsen 2009). Det vil sige, at man bruger kirken til dåb, konfirmation, vielser og begravelser og derudover til kulturelt etablerede traditioner som f.eks. julegudstjenester. Derudover er der i de senere år sket en udvikling af nye aktiviteter og tilbud fra folkekirken, som har betydet, at flere benytter kirken til f.eks. babysalmesang, spaghetti-gudstjenester, koncerter, fyraftensgudstjenester, yoga i kirken eller et af de andre nyere tilbud. Det vil sige, at vi har et godt kendskab til folkekirken generelt.

Da de lokale sognekirker ofte repræsenterer en lang historisk udvikling, nogle endda tilbage til den tidlige middelalder, er dette et eksempel på meget synlig religion, også kulturhistorisk set. Men samtidigt kan vi i vores arbejde med religion på museer se, at flertallets religion også på nogle måder er usynlig. Kirkens historie ser mange steder ud til at blive behandlet som en del af middelalder og reformation, mens den slet ikke indgår i formidlingen om det moderne samfund. Lokale kirker og vigtige personer kan ganske vist indgå i den lokalhistoriske formidling, men dette knyttes ikke nødvendigvis til udviklingen op til samtiden og nutidens borgere og besøgende. For at kunne gøre dette kræver det et kendskab til dansk religionshistorie og også til bestemte emner såsom folkekirkens udvikling i Danmark og udviklingen af andre trossamfund i en dansk kontekst. Denne viden er ofte allerede til stede i de forskellige religionsforskningsmiljøer, og gennem et samarbejde mellem museer og universitetsmiljøer kan ny formidling om religion i Danmark i dag være med til at styrke de besøgendes viden og refleksion om den rolle, religion har spillet og fortsat spiller i samfund og kultur. I videoen “Hvad en dåbskjole fra 1970’erne kan fortælle os om religion” giver vi et eksempel på, hvordan denne genstand kan fortælle os om flertallets religion i dag.

Hvad er religion, når det skal kortlægges?

Viden om de mange forskellige religiøse grupper, som findes i Danmark i dag, handler også om at tage fat på spørgsmål om, hvordan man forstår religion, og at man får et kendskab til de faglige spørgsmål. Religion kan defineres på mange måder. Igennem udviklingen af moderne religionsvidenskab har der hele tiden også været en diskussion om definitionen. I introduktionsværket “Andre verdener” beskrives to af yderpunkterne således:

If. den ene forståelse, som nok er den mest almindelige, er religion tro på [...] en eller flere guddomme og dyrkelse af denne eller disse. If. den anden forståelse [...] er religion dyrkelse af noget meget vigtigt (eller ultimativt vigtigt) for en gruppe af mennesker. (Lundager Jensen 2021, s. 17)

Forfatteren peger på, at den første forståelse kan ses hos antropologen James George Frazer (1854-1941) og den anden hos sociologen Emile Durkheim (1858-1917). Udfordringen med den første definition er at fokusere meget snævert på spørgsmålet om tro, og selvom praksis også er med, så

bliver det ofte et spørgsmål om at forstå, hvad folk tror på, og de systemer, denne tro kan forstås inden for. Med den anden forståelse er udfordringen, at den bliver meget bred og dermed kunne inkludere alle mulige kulturelle former. Det klassiske spørgsmål her er f.eks.: Er sport religion? Der er mange træk ved sport, som kan få os til at tænke, at det er en form for religion. Der er ritualer, der er ofte en stærk (over)tro (“jeg skal have en bestemt trøje på, ellers vinder vi ikke”), der er fællesskab med stærke identiteter knyttet til f.eks. fanfællesskaber, der synges fælles sange, og man bærer kendetegn fra sin sportsklub ud i hverdagen og livet i form af tøj og nøgleringe. Er sport så religion, eller måske bare religiøs? Og måske for nogle, men ikke for andre?

I religionsforskningen har der været mange diskussioner om definitioner siden de klassiske to modeller nævnt ovenfor. Og selvom det kan virke som primært teoretiske diskussioner, så har definitionen af religion stor betydning, når man vil arbejde med konkrete projekter, som f.eks. kortlægning af religion i et bestemt område. Vil man primært fortælle om de store verdensreligioner? Eller vil man også tage diskussionen op om, hvad religion er, ved at inddrage eksempelvis moderne yoga og mindfulness. Både yoga og mindfulness har rødder og inspiration i bestemte religioner, henholdsvis hinduisme og buddhisme. Samtidigt er begge praksisser, som har undergået en stor forandring fra den specifikke religiøse sammenhæng til en moderne vestligpræget sundhedskontekst. Der udbydes yoga over hele landet i alle mulige former, og rigtigt mange danskere har dyrket yoga i en eller anden form. Mindfulness er en praksis, der ofte indgår i forhold til at håndtere pres eller på anden måde skabe mere ro og fokus i en travl hverdag, og det er ligeledes en praksis, der findes i en lang række sammenhænge såsom kurser, øvelser i skoler og på arbejdspladser. Skal vi så sige, at alle, som har prøvet yoga og mindfulness, er religiøse og er tilknyttet en bestemt religiøs tradition? Det ville ændre drastisk på den måde, vi opfatter danskernes religiøsitet på i dag. Og problemerne stopper ikke her, for dette peger netop på endnu en udfordring. Er det nok at praktisere noget bestemt, eller skal man være medlem af noget, før vi kan tælle og registrere en person inden for en bestemt religiøs sammenhæng? Eller skal de personligt tro på indholdet af en bestemt tradition, før vi siger, at nu gælder det?

Dette peger på tre grundlæggende perspektiver på religiøsitet: medlemskab, praksis og tro eller forestillingsverden. Ikke alle trossamfund har faste forestillinger om medlemskab eller registreringer af dette, mens andre fører

meget detaljerede oversigter over dette. Andre lægger stor vægt på praksis, det vil sige, at man f.eks. deltager fast i trossamfundets kerneaktiviteter. Dette skaber metodiske udfordringer for os i forskningen, som der også skal tages højde for i formidlingen af denne viden (Ahlin et al. 2012).

Hvad stiller vi op med disse udfordringer i de konkrete projekter? Først og fremmest så handler det om at være åben omkring, hvordan man arbejder med religion i en bestemt sammenhæng, og omkring alle de vanskelige spørgsmål omkring afgrænsning og inddragelse, også i sin formidling af emnet. Der er ikke en fast grænse mellem, hvad der er religion og ikke er religion til alle tider og i alle sammenhænge.

I forskningen har man derfor også altid fokus på, at det fra projekt til projekt skal stå klart, hvordan man forstår religion, og hvilke valg man har truffet. Og disse valg skal også kunne formidles til brugerne af materialet. I kortlægningsprojekterne ved Center for SamtidsReligion har vi arbejdet ud fra nogle konkrete afgrænsninger, såsom at trossamfundet skal have et fast mødested i Aarhus Kommune og mødes regelmæssigt. Her arbejder vi inden for kriterier, som er etableret igennem internationale forskningssamarbejder, her særligt de kortlægningsprojekter, der har haft fokus på trossamfund (Vejrup Nielsen 2018).

Dette betyder ikke, at trossamfundet behøver at eje egne lokaler. De kan også låne eller leje lokaler eller mødes privat. Derudover kan “regelmæssigt” også godt være en gang om måneden, da det vil være afhængigt af den praksis, et bestemt trossamfund har. Derudover spørger vi også grupperne, hvordan de forstår sig selv, f.eks. om de ser sig selv som religion, og hvilken tradition eller definition de selv identificerer sig selv mest med. Dette er let for nogle grupper, som f.eks. den katolske kirke i Aarhus, og i det hele taget for mange af grupperne inden for de store verdensreligioner. Men hos nyere grupper og især inden for det nyreligiøse felt er det vanskeligere at få afgrænse præcise identiteter. Og dette er jo en del af mangfoldigheden – at for nogle grupper er deres historiske udvikling og bestemte traditioner meget vigtige, og for andre er det mere den konkrete nutid og mere flydende identiteter, som er centralt.

For at få en dybere forståelse for det levede religiøse liv burde der også ske en dokumentation af de genstande, som betyder noget, både på det officielle niveau og for den enkelte i deres hverdag. Men genstande og den materielle kultur omkring religiøse traditioner har vist sig at være en svaghed i Center for SamtidsReligions kortlægningsprojekter. Her har samar-

bejdet med museerne været en styrke. Museernes stærke fokus på genstande og på, hvordan en udvalgt genstand kan bruges til at formidle de større fortællinger, har øget opmærksomheden på, hvordan genstande og deres historie kan dokumenteres og formidles, også ind i større kortlægningsprojekter. Museernes arbejde med at udvælge genstande til udstillinger og dokumentere genstandenes baggrund og deres registreringspraksis har givet indsigt i de processer, som skal til, for at genstande indgår som materiale sammen med interviews og observationer.

Museerne kan her spille en unik rolle i at sikre viden og formidle om den plads, religion har i kulturhistorien og som del af de forandringer, der sker i det 20. århundrede og 21. århundrede.

Samtidig kræver det, at museerne har fokus på dette, for ellers vil de genstande, der fortæller historien om religiøs mangfoldighed i Danmark, gå tabt. Hvis der ikke er fokus på at indsamle fra første generation i tide, eller fra de første mødesteder for en religiøs eller etnisk gruppe, så vil det senere blive meget vanskeligt at genetablere disse genstande og dermed vanskeligt at dokumentere historien om den lokale religiøse mangfoldighed. Når grupperne er mere veletablerede, bliver de første genstande ofte skiftet ud, og der kan også være en tendens til at fokusere på de genstande, som står tydeligst frem i en officiel religiøs sammenhæng, og dermed ikke få dokumenteret alle de ting, som har spillet en vigtig rolle for den enkelte eller i hjemmet, men som ikke har stor kommerciel eller officiel værdi. Og der er naturligvis en særlig udfordring omkring den immaterielle kulturarv såsom maden, sangene og sproget. Her sker der hele tiden ændringer og forskydninger, som er flygtige og skal dokumenteres på det rigtige tidspunkt for ikke at forsvinde og dermed være uden for rækkevidde i fremtidens kulturhistoriske formidling.

Fortællingen om ændringerne i religion i Danmark handler ikke kun om en øget mangfoldighed i forhold til religiøse grupper. Det handler også om ikke-religion – om den ændrede rolle, som religion spiller, hvor den betyder mindre og mindre for mange moderne mennesker, eller om, at religionens betydning ændrer sig både for den enkelte og for samfundet.

Ikke-religiositet er et voksende forskningsfelt, fordi vi i dag ser, hvordan mange svarer, at de ikke er religiøse, når de bliver spurgt i større undersøgelser. Samtidig har de ofte praksisser, som har tilknytning til religion, og opretholder traditioner, som har rod i religion. Det kan være, at man svarer, at man er ikke-troende, og samtidig er medlem af folkekirken. Eller man er

ikke medlem af noget trossamfund, men bruger meditation og bøn nogle gange. Derudover er der også mere organiserede former for ikke-religion. I Danmark har vi f.eks. Humanistisk Samfund, som tilbyder en ikke-religiøs livsramme, som er baseret på menneskerettighederne, og som tilbyder ikke-religiøs konfirmation og en række andre ritualer. Vi har også Ateistisk Selskab, som er en mere direkte religionskritisk forening, der især arbejder for at få stat og kirke adskilt i Danmark. Når man kortlægger religion, spiller ikke-religion altså også en rolle, både hvis man vil forstå, hvordan moderne mennesker vælger og fravælger religiøse traditioner og praksisser, og hvordan nye organisationer dukker op med alternativer til religion. Dette er en del af det nutidige religiøse landskab og derfor også en del af den virkelighed, som mange besøgende – og ansatte – på museerne lever i. Museerne kan være med til at vise, hvordan det danske samfund har mange forskellige måder at aktivere og deaktivere religion på. Og dette handler ikke om at fortælle engang for alle, hvordan og hvad religion er, men i stedet gennem kulturhistorien at vise både velkendte og overraskende sider af, hvordan religion spiller en rolle.

Litteratur

- Alle kortlægningsprojekter fra Center for SamtidsReligion ligger gratis tilgængeligt online på samtidsreligion.au.dk
- Ahlin, Lars, Jørn Borup, Marianne Qvortrup Fibiger, Lene Kühle, Viggo Mortensen and René Dybdal Pedersen. 2012. "Religious diversity and pluralism". *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 27, No. 3: 403-418.
- Ahlin, Lars, Jørn Borup, Marianne Qvortrup Fibiger, Brian Arly Jacobsen and Marie Vejrup Nielsen (red.). 2013. *Religion i Aarhus 2013: En kortlægning af religion og spiritualitet*. Aarhus University: Center for Samtidsreligion.
- Fibiger, Marianne Q. (ed). 2004. *Religiøs mangfoldighed – en kortlægning af religion og spiritualitet i Århus*. Systime.
- Lundager Jensen, Hans Jørgen. 2021. Religionshistorie: overblik. I Marianne Qvortrup Fibiger og Hans J. Lundager Jensen (eds.), *Andre Verdener – indføring i religionshistorie og religionsfænomenologi*, Univers, s. 16-77.
- Nielsen, Marie Vejrup and Lene Kühle. 2011. "Religion and State in Denmark: Exception among Exceptions?" *Nordic Journal of Religion and Society*, Vol. 24, No. 2:173-188.

Nielsen, Marie Vejrup. 2018. "Religious Change and Continuity in a Danish Town: Results from a mapping project." I *Congregations in Europe*. red. Christophe Monnot; Jörg Stolz. Springer. 159-175.

TRAP Danmark

Schütze, Laura. 2019. "Religion på museum" I *Religion i det offentlige rum – et dansk perspektiv* red. Signe Larsen, Henrik Reintoft Christensen og Brian A. Jacobsen, Aarhus Universitetsforlag. 149-170.